

שליטה ושמיטה – חירות מול שליטה.

שנת השמיטה לאורך הדורות כמעט ולא נהגה בישראל, אם בשל הגלות הארוכה ואם בשל העבודה שהשמיטה מהווה אתגר וקושי גדול ברמה החברתית, המדינית, הכלכלית והאישית. האתגר הגדול של שנת השמיטה הוביל את גדולי ישראל משלהי המאה 19 לנסות למצוא פתרונות שונים שכל עניינים הוא עקיפת מצוות השמיטה במקורה בדרכים אלו ואחרות על מנת לאפשר את קיום וביסוס היישוב היהודי והריבונות היהודית בארץ עוד לפני כן ניסו גם חכמים למצוא פתרונות לעקיפת שמיטת הכספים באמצעות שטר פרוסבול. דווקא היום, בשנת תשפ"ב, כשמדינת ישראל וכלכלתה מבוססות ב"ה - עולה ההזדמנות המחודשת לעסוק בשמיטה במקורה, ובאתגרים שלה כפי שמדברת עליהם התורה.

את שנת השמיטה יש להבין בהקשר הרחב כפי שמצווה עליה התורה. השמיטה איננה שנה אחת העומדת באופן מנותק מהקשר היא חלק ממחזור של חמישים שנה – מחזור היובל:

"וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת לה'. שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את תבואתה: ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר: את ספיח קצירך לא תקצר ואת ענבי נזירך לא תבצר שנת שבתון יהי לארץ: והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך: ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל:

וספרת לך שבע שבתות שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה: והעברת שפר תרועה בחדש השבעי בעשור לחדש ביום הכיפורים תעבירו שופר בכל ארצכם. וקדשתם את שנת החמישים שנה וקראתם דרוור בארץ לכל ישביה יובל היא תהיה לכם ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו: "(ויקרא כ"ה)

השמיטה אינה מתחילה בראש השנה ומסתיימת בכ"ט באלול של אותה שנה, היא מהלך שלם, מהלך של חמישים שנה שמבקשת התורה להעביר את האדם ואת האומה הישראלית. מדובר בתהליך חינוכי, חברתי וערכי עמוק שעוסק בחירות הפרט וחירות הכלל, בשאלת ערך השוויון הראוי והיחסים בינו לבין ערך החירות, בשאלת צבירת הכח והרכוש לעומת שאלות של הוגנות, כבוד ומערכת איזונים ובלמים ליחיד ולאומה.

מבנה:

בפתיחת הידיעון ננסה לעמוד על אחד מהטעמים של מצוות השמיטה והיובל. ננסה להניח מצע מושגי - מה מבקשת התורה ליצור לאור המציאות שהתקיימה בעולם העתיק באמצעות שתי המצוות (שמיטה ויובל) שכאמור משלימות זו את זו. חלק זה יהיה חלק בעל אופי פוליטי-חברתי ויעמיד במרכזו עקרונות וערכים שבין המדינה ליחיד ולחברה, שאלות העוסקות בקשר וביחסים שבין שוויון כלכלי לחירות כלכלית, מהם האיזונים והבלמים הנדרשים ומהם הרעיונות הגדולים שהתורה מבקשת שנעמיד במרכז בניית החיים המדיניים, הציבוריים והחברתיים שלנו. לאחר מכן ננסה להעביר את העקרונות והרעיון היסודי של העולם העתיק למציאות החברתית הפוליטית וקיומית שלנו היום.

החלק השני של הידיעון יעסוק בהרחבה בשאלה החינוכית, ומטבעו יעסוק יותר בתובנות שהאדם הפרטי עשוי ללמוד ממצוות השמיטה והיובל. כיצד ניתן לקחת את הרעיון הכלכלי והפוליטי הרחב והגדול ולתרגמו גם לחינוך הפנימי שהאדם נדרש לעבור. מחזור השמיטה והיובל הם תהליך חינוכי ארוך, תהליך של מחזור שלם מחיי האדם – ננסה לעמוד על תובנות שניתן לקחת מהשדה החקלאי אל עבר מישורי החיים המגוונים שכל אחד ואחד חי בהם היום.

בחלק האחרון - סביב העקרונות שנכתבו עליהן כאן נציע הצעה לפעילות/ שיעור לכיתה (שכבות גיל של חטיבה עליונה בעיקר: י-י"ב)

שמיטה ויובל

מה מבקשת התורה כאשר היא מצווה על שמיטה ועל יובל? שנת השמיטה מופיעה בתורה בשלוש מקומות: בספר שמות בפרשת משפטים, בספר ויקרא בפרשת בהר ובספר דברים בפרשת ראה. בכל אחד מהמקומות ניתן להאיר זווית אחרת של שנת השמיטה – זוויות שמצטרפות ביחד לידי יצירת וקטור חברתי וערכי ייחודי.

בספר שמות (פרק כ"ג י-י"א) עיקר הדגש הוא על השמטת התבואה ולא על שביתה ממלאכה:

"וְשֵׁשׁ שָׁנִים תַּזְרַע אֶת אֲרֶצְךָ וְאַסַּפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ. יָא וְהִשְׁבִּיעַת תִּשְׁמְטֶנָּה וְנִטְשָׁתָה וְאָכְלוּ אֲבִינִי עִמָּךְ וְיִתְּרָם תֹּאכַל חַיֵּת הַשָּׂדֶה כִּן תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזִיתְךָ."

הציווי על השמיטה הוא בעצם ציווי על הפקר תבואת השדה. כאן לא עולה איסור המלאכה וחובת השביתה ממלאכת השדה. קורא שלא מכיר את פרשת בהר עשוי להגיע למסקנה שמצוות השמיטה הייתה עשויה להתפרש כמי שמבקשת מהאדם להמשיך ולעבוד בשדה אבל בה בעת להפקיר את תבואת השדה לכל: לענני הארץ ולחייית השדה.

המכילתא דרבי ישמעאל, משפטים פרשה כ' מחדדת מאוד את מהות הציווי בפרשת משפטים:

"דבר אחר,

והשביעית תשמטנה ונטשתה

מפני מה אמרה תורה, לא שיאכלו אותה עניים?

הרי אני מכניסה ומחלקה לעניים!

תלמוד לומר "והשביעית תשמטנה ונטשתה"

מגיד שפורץ בה פרצות,

אלא שגדרו חכמים מפני תיקון העולם"

המדרש מתחקה אחר השאלה מדוע כפלה התורה בלשונה: "תשמטנה ונטשתה" האם לא די באחת מן המילים הללו על מנת לתאר את ציווי השמיטה. תשובת המדרש היא שהמילה "תשמטנה" מתייחסת לצו ולפיו לכל עני מישראל מותר להיכנס ולהשתמש בתבואה, אולם המילה ו"נטשתה" מלמדת על הסרה מוחלטת של כל תחושת הבעלות על הקרקע ע"י פעולה אקטיבית: פריצת הגדרות של השדה. פעולה זו יש בה בכדי להנכיח בצורה הכי ממשית - שהשנה בעל השדה משחרר את בעלותו על הקרקע או התבואה היוצאת ממנה. חכמים מעדנים את הציווי "מפני תיקון העולם" ומאפשרים לאדם להשאיר את הגדרות, אולם מחייבים לפתוח את "שערי השדה" על מנת שכל אחד יוכל להיכנס ולקחת מן הפירות.

הרמב"ם מדגיש את דבר ההפקר כעניין בפני עצמו אף יותר:

מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית ביטל מצות עשה וכן אם אסף כל פירותיו לתוך ביתו

אלא יפקיר הכל ויד הכל שוין בכל מקום שנאמר ואכלו אביוני עמך... (הלכות שמיטה ויובל, פרק ד הלכה כ"ד).

כלומר, גם אם יאסוף בעל השדה את כל הפירות והיבול משדהו ויחלקם לעניים הרי שביטל את מצוות השמיטה ועבר על איסור. דברי הרמב"ם מדגישים שהחובה בשנת השמיטה היא לשמוט את הבעלות מהקרקע ומתבואתה. אולם עדיין יש לשאול מדוע דרשה התורה הפקר דווקא? החובה להפקיר את השדה באופן אקטיבי מלמדת שמצוות השמיטה איננה רק עניין שבא לסייע מבחינה חברתית לחלשים בחברה, אם כי רעיון זה ודאי קיים כרעיון מרכזי, אלא גם להדגיש נקודה בעלת חשיבות אישית מן המעלה הראשונה. מצוות השמיטה מחייבת את הפקר הקרקע והתבואה משום שהשמיטה אינה פונה רק להטבת מצבו של העני ונטול היכולת אלא גם ואולי בעיקר היא פונה לאדם האמיד, החזק, בעל ההון ומבקשת ממנו תנועה נפשית עמוקה של הרפייה. בתנועה הזו נדון בהרחבה בחלק השני של הידיעון, אולם לעת עתה, ניתן לומר שפעולת הנטישה של הקרקע יש לה השפעה חברתית סוציאלית על המעמד החלש, כמו גם על המעמד החזק ולדבר השפעה הן במישור החברתי והלאומי והן במישור הנפשי האישי.

השמיטה בפרשת בהר

בספר ויקרא המוסיקה של התורה היא אחרת, התורה שמה דגש אחר:

"וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת לה': שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את תבואתה: ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור: את ספיח קצירך לא תקצר ואת ענבי נזריך לא תבצר שנת שבתון יהי לארץ: והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך: ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל: (ויקרא כ"ה)

כאן באופן דומה למצוות השבת, יש איסור על מלאכות השדה והמצווה היא לשבות. מה מבקשת התורה להשיג כאן? לאן היא מבקשת לקחת את החברה את האדם הפרטי? את השאלה הזו יש לראות בהקשר הרחב של התורה שם: שמיטה ויובל.

וספרת לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה: והעברת שפר תרועה בחדש השבעי בעשור לחדש ביום הכיפורים תעבירו שופר בכל ארצכם. וקדשתם את שנת החמישים שנה וקראתם דרוך בארץ לכל יושביה יובל היא תהיה לכם ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו: " (שם)

השמיטה היא חלק ממחזור שלם שמשלים לחמישים שנה. לא ניכס כאן למחלוקת הפוסקים כיצד יש לספור את היובל – האם היובל משלימה ל-50 שנה ואז מתחילים לספור את השמיטות הבאות, או ששנת היובל עולה כבר למחזור השמיטה הבא, החשוב לעניין המדובר כאן, הוא ההבנה ששנת היובל היא שיא של שבע מחזורים של ספירה.

מה קורה בשנת היובל? באופן כמעט מפתיע התנועה של שנת השמיטה היא כמעט הפוכה לתנועה של שנת היובל. אם בשנת השמיטה נדרש האדם להפקיר את השדה שלו ולחדול ממלאכה, לפתוח את השערים ולהפקיר את מה שתחת בעלותו, הרי שבשנת היובל חוזרת הבעלות על השדה לכל אדם ואדם מישראל, המציאות החברתית מתאפסת.

כדי להבין יותר את המהלך ננסה להבין מה קורה בפועל בשנת היובל ומה המשמעות החברתית של הדבר הזה. לאחר מכן נחבר את העניין לשנת השמיטה ונראה איך מדובר בשני מהלכים המשלמים זה את זה מבחינה חברתית ורוחנית.

יובל: גאולת הקרקעות ושחרור עבדים

את היעד של שנת היובל מציבה התורה בראשית מיד עם הציווי על שנת היובל: "וקדשתם את שנת החמישים שנה וקראתם דרוור בארץ לכל יושביה יובל היא תהיה לכם ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו: "

לתורה שני יעדים - החזרת הקרקעות לבעליהם המקוריים ושחרור כל העבדים. שני האלמנטים הללו חייבים להיות מוסברים בהקשר הרחב.

חזרת קרקעות – שוויון למען החירות

מתי חלים שמיטה ויובל מהתורה? חכמים מזהים בתורה קשר עמוק בין המצב הראשוני של חלוקת הארץ לבין חלוקתם של השמיטה והיובל. בספרא על פרשת בהר (פרשה ג' ד, ו') דרשו חכמים על הפסוק "שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את תבאתה" את הדברים הבאים: "שדך – שיהא כל אחד ואחד מכיר שדהו, כרמך – שיהיה כל אחד ואחד מכיר כרמו", כלומר, יש תנאי שכל אחד ואחד מישראל יכיר את נחלתו. ובבבלי ערכין חזקו חכמים את העניין (ל"ב ע"ב) ודרשו על הפסוק: "וקראתם דרוור בארץ לכל יושביה" – "לכל יושביה – בזמן שיושביה כתיקונם ולא בזמן שהם מעורבים". כאן כבר מבהירים חכמים שמצוות היובל (וממילא השמיטה) נהגת דווקא בזמן שישראל יושבים על אדמתם כתיקונם, קרי כל אחד ואחד על אדמתו. אם נדייק נאמר כך: התנאי הראשון הוא שישב עם ישראל בארצו והשני שישב כתיקונו, כלומר כל שבט ושבט בנחלתו וכל משפחה ומשפחה על אדמתה. (עיין פניני ההלכה, שביעית ויובל פרק א', ט'). מכל האמור, אנו יכולים להבין, שהתנאי לקיום השמיטה והיובל הוא חלוקת הארץ לנחלות באופן כזה שלכל משפחה ומשפחה מישראל תהיה נחלה ואפשרות כלכלית לחיות בכבוד.

ובכן, הארץ חולקה לנחלות. לכל משפחה ומשפחה בישראל יש נחלה שנתנה לה. הציוור הראשוני הזה מספר כבר הוא סיפור של שוויון הזדמנויות כלכלי. כל אחד מישראל זכאי לתנאי פתיחה צודקים על מנת להתנהל ולחיות בעולם. הקרקעות בזמן העתיק היו הנכס המרכזי של האדם, מקור פרנסתו והונו של האדם. אדם בעל קרקע הוא גם אדם בן חורין. כאשר התורה מצווה על חלוקת הארץ לנחלות ומותירה בידי כל משפחה חלק ונחלה בקרקע היא מאפשרת תנאי פתיחה כלכליים שוויוניים לכל משפחה מישראל.

במצב הנכון והטוב כל משפחה ומשפחה הייתה אמורה להתפרנס בכלים הכלכליים שניתנו לה. מה קורה במשך חמישים שנה? מדוע הקרקעות נמכרות? מדוע נוצר מצב שהקרקע אינה בידי המשפחה המקורית? אנו יכולים לחשוב על מספר סיבות: מכירת קרקע עשויה להיות תוצאה של ירידה מנכסים, בעיות כלכליות, משפחה שנקלעת למצוקה קשה וצריכה למכור את אדמתה, את הנכסים שלה על מנת לשרוד. זה מצב שמכירת הקרקע ראויה בו כפי שדרשו חכמים בספרא (שם): "כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו - הא אינו מוכר אלא אם כן העני (נהייה עני)" כלומר מכירת הקרקע מותרת רק במצב של עוני ממשי. אולם בני אדם עשויים לעבור על ההלכה ולמכור את הקרקעות גם על מנת למקסם רווחים, לקנות בית או רכוש מסוגים שונים. אף שהדבר אסור מכל מקום המכירה תקפה.

מכל האמור עולה, שברבות 50 השנים משפחות שלמות מאבדות את אדמותיהם המקוריות, אם בגלל בעיות כלכליות, אסונות או טעויות כלכליות וערכיות שעשה המוכר עצמו או אבי המשפחה לפני שנים רבות. משפחה כזאת מגיעה למצב שאין לה בסיס כלכלי והיא עלולה להידרדר מאוד מבחינה כלכלית. הידרדרות כלכלית יש לה משמעויות מרחיקות לכת. היא פוגעת ביכולתו של אדם לחיות בבריאות ובכבוד, היא מונעת מהאדם להגשים את עצמו, כפי שנראה שיאו של העוני עלול להביא את האדם גם לעבדות (על כך נרחיב בהמשך). **מציאות בה אין בסיס כלכלי לאדם היא מציאות נטולת חרות.** אדם ללא נכסים הוא אדם ללא חרות. אדם ללא קרקע בעולם העתיק הוא אדם שאם לא השתעבד עדיין לא ירחק היום ויאלץ לשעבד את עצמו. חזרת המשפחה לאדמותיה היא חזרתה של המשפחה אל חרותה הכלכלית, אל האפשרות להתחיל מחדש ולחיות בכבוד.

התורה מכנה את החזרה לאדמות כגאולה של ממש: "ובכל ארץ אחוזתכם גאולה תתנו לארץ" (ויקרא כ"ה כ"ד): בכל גאולה יש אלמנט של חירות בין אם היא לאומית או אישית. הגאולה היא פעולה של שחרור. כאשר האדם מרגיש שנגאל מייסוריו הוא בעצם השתחרר מהם, כאשר אומה נגאלת מכבלי הגויים היא בעצם מקנה לעצמה מעמד של חרות ועצמאות. כך מבקשת התורה שאחת לחמישים שנה, תהיה גאולה בארץ לכל יושבי הארץ. גאולה במונח הכי פשוט: האפשרות להשתחרר

מהעוני, מאיבוד הנכסים, מהחלטות שגויות שנעשו ברבות השנים ומתן האפשרות להתחיל מחדש. ניתן לומר שהתורה מכוונת את עם ישראל למציאות לפיה, כל משפחה מתחילה במקום שווה. ברבות השנים המציאות עושה את שלה, יש כאלו שמצליח להם יותר ויש כאלו שפחות ומשפחות שלמות עלולות מאבדות נכסיהם ואת החרות הכלכלית שלהם. התורה מכוונת את החברה הישראלית למקום בו אחת לחמישים שנה המציאות תתאפס, על מנת להשיב את החרות הכלכלית כחשובה לכל אחד ואחד מישראל. התורה מבקשת לבסס חברה של בני חורין באמצעות הקביעה האלוהית לפיה **הקרקע לא תמכר לצמיתות**, ולכל איש ומשפחה מישראל יש נחלה, קרקע "הכתובה על שמו", קרקע המאפשרת לו להיות בעל נכס, בעל מעמד כלכלי ולכן גם בן חורין.

שחרור העבדים

שחרור העבדים הוא האלמנט השני של שנת היובל, אבל גם של שנת השמיטה. מיהו עבד עברי? בשתי דרכים עשוי אדם מישראל להימכר לעבדות. או כתוצאה מעוני גדול, שנאמר: "וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך" או אם היה גנב שנתפס שאינו יכול לשלם את חובו, בית הדין מוכר אותו לעבד שנאמר: "אם אין ונמכר בגנבתו". הנמכר בגנבתו נמכר רק עד לשש שנים שנאמר: "שש שנים יעבד ובשביעית יצא לחפשי חנם" (שמות כ"א ב). מדובר בשש שנים בפני עצמן שאינם חלק ממחזור השמיטה ועל כן אם הגיעה שנת היובל לפני שתמו שבע השנים – הוא יוצא לחפשי חנם, שנאמר: "עד שנת היובל יעבד עמך ויצא מעמך הוא ובניו ושב אל משפחתו ואת אחוזת אבותיו ישוב" (ויקרא כ"ה מ"א). עבד שמסר להשתחרר ורוצה להמשיך להיות תחת אדונו אמור לעבור טקס במהלכו רוצעים את אוזנו ואז הוא נמכר "לעולם". "לעולם" הוא אחד מהשניים: או עד שימות אדונו או עד שתגיע שנת היובל. כלומר, העבדים כולם, גם אלו שבחרו להמשיך להיות עבדים מסיבות שונות, משתחררים בשנת היובל.

המוכר את עצמו לעבדות עקב מחסור גדול ועוני רשאי למכור עצמו ליותר משבע שנים, אולם בהגיע שנת היובל הוא יוצא לחפשי שנאמר: "וקדתם את שנת החמישים שנה וקראתם דרור בארץ לכל יושביה, יובל היא תהיה לכם ושתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו" (ויקרא כ"ה, י).

גם כאן ניתן לראות איך שנת החמישים, היובל, היא שנה שמאפסת מצב חברתי ומבקשת לחזור למצב המקורי על מנת להעניק חירות כלכלית ושוויון הזדמנויות לכל אדם ואדם. המציאות בה נתון האדם עלולה להביא עליו החלטות קשות כמו גם טעויות גורליות. התורה מבקשת להעניק הזדמנות חברתית לכל אחד מישראל להתחיל מחדש, וזאת מבלי לפגוע בצורך של האדם לשאת באחריות על מעשיו.

היחס בין מצוות השמיטה למצוות היובל - שתי תנועות

נחזור למצוות השמיטה. תנועת השמיטה כפי שראינו בספר שמות היא דווקא הרפייה מהנכסים שלי. דווקא תנועת היובל נדמית כתנועה המבקשת להחזיר כל איש ואיש לאחוז בנכסיו המקוריים. בראייה ראשונה אלו נראות תנועות סותרות, אולם במבט עמוק ניתן לראות שהן משלימות זו את זו.

גם הציווי על השמיטה וגם הציווי על היובל מנומקים בניגון דומה בפרשת בהר: השמיטה מנומקת בנימוק של שביתה לה', בדומה לשבת: " **וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית שְׁבִיתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ שְׁבִית לָהּ שְׁדָד לֹא תִזְרַע וְכַרְמֶךָ לֹא תִזְמַר:** " את שנת היובל מלווה הנימוק הבא: " **והארץ לא תימכר לצמיתות, כי לי כל הארץ, כי גרים ותושבים אתם עמדי: ובכל ארץ אחזתכם גאלה תתנו לארץ**" (ויקרא כ"ה, כ"ג-כד). התורה גם כורכת כאמור את שתי המצוות הללו ביחד ועל כן נראה שהניגון הזה: "כי לי כל הארץ" הוא הניגון המרכזי אותו מבקשת התורה להנחיל לעם ישראל. עמידה על הנימוק הזה עשויה לסייע לנו להבין יותר לעומק איך שתי התנועות של השמיטה והיובל משלימות זו את זו ואינן סותרות.

נפתח בדברי חכמים בספרא בחוקותי פרשה ב:

"אז תרצה הארץ את שבתותיה"

אני אמרתי לכם שתהו זורעים שש שנים ומשיטים לי אחת

בשביל שתדעו שהארץ שלי היא,

ואתם לא עשיתם כן.

אלא עמדו וגלו ממנה והיא תשמט מאיליה כל שמיטים

שהיא חייבת לי

שנאמר: "אז תרצה הארץ את שבותיתה כל ימי השמה... כל ימי השמה תשבת"

בשני הפסוקים שציינו לעיל קיים מתח סמוי. פעם אחת נאמר בפירוש שהארץ לא תמכר לצמיתות כי הארץ של ה' היא. הנגזרת מכך היא שאנו, עם ישראל גרים ותושבים בארץ בלבד. כלומר אין לנו כל בעלות עליה. אולם בפסוק השני מכנה התורה בפירוש את הארץ כ"אחוזה" כלומר נחלה שאנו אחוזים בה. זהו בעצם המתח העמוק שבין השמיטה ליובל וגם הקשר המשלים ביניהן.

שנת היובל מבססת אחת לחמישים שנה את האחיזה של כל אחד ואחד בנחלתו. היא מבססת את הגאולה ואת החירות הכלכלית והמדינית של המשפחה, השבת והאומה הישראלית. שנת השמיטה מבטאת כשמה את ה"השמה", את ההרפייה, את השחרור. כלומר, אחת לשבע שנים חייב האדם לשמוט ולהפקיר את שדהו כדי לזכור של מי הארץ. הזכירה הזו אינה עניין סתמי. ארץ ששייכת לקב"ה מחייבת! היא מחייבת הוגנות, אחריות, סולידאריות, מוסריות ואחוה. מה שהתורה אומרת לנו הוא שאפשרות החירות והגאולה של שנת היובל תתאפשר רק מכוח השמיטה, המזכירה לאדם במחזוריות קצרה יותר - של מי הארץ ובמה זה מחייב אותו.

תנועת שנת היובל היא התנועה שבאה לבסס את החירות הכלכלית של כל משפחה בישראל. כאשר אדם או אומה חשים חירות יש גם סכנה של שכחה. השמיטה מונעת את השכחה, היא מזכירה למי הארץ ובמה היא מחייבת את האחוזים בה.

אין לתורה התנגדות לצבירת נכסים והגדלת רווחים, השאלה הגדולה מה אתה עושה איתם? השמיטה מזכירה בפרקי זמן קצרים יותר למי שייכת הארץ, היא מזכירה לכולם שהיא אחוזה בארץ תלויה בכך שלא נכס אותה לעצמנו אלא נדע כי לה' הארץ. החירות של שנת היובל מבססת את העיקרון לפיו, לא ניתן למכור את הארץ לצמיתות, שיש חלק ונחלה לכל אחד מישראל בארץ ישראל, אולם השמטת הקרקע אחת לשבע שנים מלמדת כל אחד ואחד מישראל שגם בקרקע שלך אינך הבעלים היחיד, יש מי שמעליך והוא דורש ממך לנהוג בהוגנות עם חלקי החברה השונים.

עונש הגלות והשמיטה

בהקשר לדברים האלו, יש לומר כי עונש הגלות, איבוד הריבונות בארץ ישראל, בא יבוא דווקא על עניין השמיטה, כך מתואר בפרשת בחוקותי (ויקרא כ"ו):

לב וְהִשְׁמַתִּי אֶנִּי אֶת הָאָרֶץ וְשָׁמְמוּ עָלֶיהָ אֲלֵיכֶם הַיֹּשְׁבִים בָּהּ. **ל**ג וְאֶתְכֶם אֶזְרָה בְּגוֹיִם וְהִרְיקִיתִי אֲחֵרֵיכֶם חָרֵב וְהִיִּתָּה אֶרְצְכֶם שְׂמָמָה וְעַרְיָכֶם יִהְיוּ חֲרָבָה. **ל**ד אֲזִי תִרְצָה הָאָרֶץ אֶת שְׂבִתְתֶיהָ כֹּל יְמֵי הַשְּׂמָמָה וְאַתֶּם בְּאָרֶץ אֲלֵיכֶם אֲזִי תִשְׁבֹּת הָאָרֶץ וְהִרְצַת אֶת שְׂבִתְתֶיהָ. **ל**ה כֹּל יְמֵי הַשְּׂמָמָה תִשְׁבֹּת אֶת אֲשֶׁר לֹא שְׂבִתָּה בְּשְׂבִתְתֶיכֶם בְּשְׂבִתְתֶיךָ עָלֶיהָ.

הכתוב כורך כאן בין ביטול מצוות השמיטה על ידי ישראל לבין עונש הגלות. עם ישראל נדרש לגלות מהארץ לפרק זמן מסוים כדי למלא את שנות השמיטה בהם לא שבת. העונש יוכל לסור רק לאחר שימולאו הימים הללו. נראה שהקשר אינו מקרי והוא מחזק מאוד את הרעיון עליו עמדנו לעיל. שנת היובל המתבססת על מהלך שלם של שבע שמיטות מבססת את החירות הכלכלית ואת שוויון הזדמנויות של כל משפחה מישראל. אם לא יידע עם ישראל לקיים את המבנה החברתי הזה הוא לא יהיה זכאי גם לחירות ולעצמאות מדינית. על כן הגלה היא העונש האולטימטיבי על רמיסת השמיטה. רמיסת השמיטה היא התנכרות למהלך הערכי והחברתי העמוק ביותר שהתורה מבקשת לייצר: חברה המבקשת להתקיים בעולם תוך התפתחות שגשוג פריחה יזמות וחינוך מבלי לשכוח את בעל הבית. כשהאדם מתפתח ומשגשג הוא עלול לשכוח את בעל הבית, האדם והאנושות עלולים לשכוח מי הנותן להם כח לעשות חיל. שכחת בעל הבית משכיחה את הכללים שהנהיג בעל הבית בעולמו. האתגר הגדול שהתורה מציבה את האדם ואת האומה הישראלית בפניו הוא בכך שהיא דוחפת את האנושות לגדול ולשגשג, אולם מחייבת אותה בה בעת לזכור את בעל הבית אדון הארץ המחייב אותנו בחמלה, באחריות, בהוגנות ובכבוד לבני האדם לחברה ולבריאיה בכלל.

שמיטת כספים

בספר דברים אין אזכור לשמיטת הקרקעות או התבואה. ספר דברים מתמקד בשמיטת כספים, או יותר נכון שמיטת ההלוואות. מדובר באלמנט משלים מבחינה חברתית וכלכלית. כאן ברור שהנושא הוא העניים. מי שלוקח הלוואה הוא מי שזקוק לכסף זמין שאין לו. ההלוואה נועדה לקיים אדם במצוקה. אולם גם במציאות הזו יש אנשים שעלולים להיקלע למערבולת נוראה של חובות שאין להם דרך לצאת ממנה. התורה מבקשת להסדיר את המציאות המאתגרת הזו באמצעות "שמיטת כספים" או "שמיטת החובות" אחת לשבע שנים, בסוף שנת השמיטה. דווקא היום, שהמציאות הכלכלית של כולנו מבוססת על כסף ולא על קרקעות, נראה שדווקא שמיטת כספים הייתה יכולה לתפוס מקום של כבוד בעולמנו הדתי והחברתי. אלא שגם כאן חכמים היו מודעים היטב לפער המתקיים בין האידיאל החברתי של התורה לבין המציאות בשטח עד שעמד הלל והתקין פרוסבול שהופך את המלווה החותם על השטר כמי שמסר את כל שטרי חובתיו לבית דין ולפיכך בסמכותו להמשיך ולגבות את חובו גם לאחר שנת השמיטה. לא נרחיב כאן את הדיבור בעניין שמיטת כספים, אולם ניתן לומר שיש כאן רעיון משלים: אדם שומט ומרפה מהקרקע שלו ותבואתה, שומט את חובותיו לעניים ובמהלך הכללי עיניי החברה כולה נשואות לשנת היובל, שם מתאפס המצב החברתי וחוזרת האפשרות של שוויון הזדמנויות המייצר חברה של בני חורין.

סיכום

נראה שהתורה מבקשת להעמיד באמצעות השמיטה והיובל על היבטיה השונים כמה רעיונות מכווננים לבנייה חברתית:

הראשון, הכוונה של החברה למצב יסודי בו כל חלקי החברה הם בני חורין. בזמן העתיק הדבר התבטא באמצעות האחיזה של כל משפחה בקרקע מסוימת ובמנגנון היובל המחייב את חזרת הקרקע לבעליה אחת לתקופה. בזמן המודרני, החרות אינה תלויה בקרקע, אבל כל אחד ואחד נושא עמו נכס מסוים. הנכס עשוי להיות היותו בעל מקצוע, בעל השכלה ועוד כיוצא באלו, המעניקים בזמן המודרני לאדם את אפשרות הפרנסה ומכאן גם את חרותו הכלכלית. הרעיון היסודי של היובל הוא בקביעה שעל החברה לייצר מנגנון המאפשר לכל אחד בחברה את האפשרות להחזיק בעצמאות כלכלית שבעומק מעניקה לו את האפשרות להיות בן חורין.

העיקרון השני המתבטא בשנת השמיטה עצמה, תנועה שלמה המבקשת ללוות את האדם במחזור של החמישים שנה ולהזכיר לו כל העת שגם בתוך שלו עליו לעשות תנועה של שחרור ושל הרפיה. האדם יכול לצבור הון, הוא יכול לצבור רווחים, הוא צריך להשתכלל ולשגשג, אולם אסור לו להיות מסוחר. עליו לזכור שחלוקת המשאבים אינה יכולה להיות מנוכרת ומתנשאת. אדם שאחת לשבע שנים עוצר מבין לעומק את הצורך בניהול הוגן של הרווח שלו, של הנכסים וההון.

העיקרון השלישי, הוא עיקרון העל, עוסק בחברה שזוכרת את בעל הבית אדון הארץ, הרוצה בהתפתחות האדם ובשגשוגו. אלא שככל שהאדם בפרט והאנושות בכלל גדלים הם עלולים לשכוח את בעל הבית, הם עלולים לראות את עצמם כאדוני הארץ. שכחת בעל הבית גורמת לשכחת הערכים שעליהם העמיד הקב"ה את עולמו. שכחתם מביאה לחורבן, שכן חברה של מעמדות מונצחים המונעות מהפרטים את חרותם, חברה נטולת הוגנות, חמלה וכבוד הדדי – היא חברה שאין ביכולתה להתקיים.

שמיטה ויובל הן מצוות המשלימות זו את זו המבקשות לבנות חברה משגשגת, פורצת קדימה, בעל יוזמה, שכלול ומעוף, אבל כזו שאינה שוכחת את בעל הבית המחייב את כולם לנהוג בהוגנות ובאחריות הדדית.